

De KNOB, Cuypers en kasteel De Haar

Inleiding op het themanummer

De Nederlandse Oudheidkundige Bond, officieel opgericht op 7 januari 1899 en koninklijk goedgekeurd 16 mei 1899, hield op 15 juli dat jaar haar eerste algemene ledenvergadering in Utrecht. De vergadering werd bijgewoond door ruim 200 personen. Aansluitend op de vergadering hield Joseph Cuypers (de zoon) een lezing over de wederopbouw van kasteel De Haar, waarvan de ruwbouw toen in grote lijnen was voltooid. Na afloop hiervan ging het hele gezelschap in rijtuigen op excursie naar Haarzuilens om het herbouwde kasteel *in situ* te aanschouwen:

'Het woord wordt nu gegeven aan den heer J. Cuypers Jr voor eene voordracht over het kasteel de Haar, toegelicht door verschillende platen en photographiën. Hij begint er op te wijzen, dat het kasteel werd gerestaureerd uit piëteit voor het in de historie bekend gebouw, hetwelk sinds de 15de eeuw in bezit is van hetzelfde geslacht, doch tevens met het doel het gebouw zelf weder bewoonbaar te maken, na 150 jaar onbewoond te zijn gebleven. De onderdeelen worden den inleider uitvoerig besproken en deze vindt hierbij meermalen gelegenheid te wijzen op de praktische wijze van werken in midde-nieuwsche kunst en op de voortdurende vergrooing door het bouwwerk in de verschillende tijden ondergaan. Na afloop brengt de voorzitter een woord van hulde aan den heer Cuypers voor zijne hoogst belangrijke voordracht. (...) Na afloop der vergadering stond een lange stoet rijtuigen gereed om de aanwezigen naar het kasteel Haer Zuylen te brengen, waar kasteel en dorp met de meeste belangstelling bezichtigd werden.'
(ARA, archief KNOB inv.nr. 7, notulen 15 juli 1899)

In de eeuw die sindsdien is verstreken, is de belangstelling bij de (Koninklijke) Nederlandse Oudheidkundige Bond voor De Haar eigenlijk nooit geheel verdwenen. De invalshoek van deze belangstelling is echter wel nadrukkelijk gewijzigd. Terwijl het kasteel een eeuw geleden door de liefhebbers van de vaderlandse oudheden werd bewonderd als een oprechte herleving van middeleeuwse bouwkunst, geniet het gebouw in onze tijd vooral bewondering als topmonument van het 19de-eeuws historisme, uitgevoerd als *Gesamtkunstwerk* waarbij niets aan het alziend oog van Cuypers is ontsnapt.

Er zijn drie directe aanleidingen voor dit themanummer van het Bulletin over Cuypers en De Haar.

Ten eerste is dat de aanstaande restauratie van het kasteel, waar een eeuw na voltooiing een dringend herstel van verschillende essentiële constructies noodzakelijk blijkt. Aange-

zien het een taak is van de KNOB om het wetenschappelijk kader te bieden waarmee in de nabije toekomst definitieve restauratieplannen kunnen worden opgesteld, ligt het voor de hand de nieuwe gegevens en inzichten te bundelen en te publiceren. Daarbij komt, als tweede reden, de gelukkige omstandigheid dat de archieven die op De Haar zelf bewaard worden, tegenwoordig toegankelijk worden gemaakt. Het hier bewaarde materiaal biedt belangrijke aanvullingen op de reeds bekende stukken uit het Cuypers-archief in het Nederlandse architectuurinstituut. Ten derde is het van groot belang de cultuurhistorische waarde van het hele domein van De Haar onder de aandacht van het publiek te brengen, inclusief het park, de landerijen en het dorp, die tenslotte ook deel uitmaken van het totaal concept van Cuypers en zijn opdrachtgever. Mede in verband met de aanstaande westelijke uitbreiding van de stad Utrecht, het zogenaamde 'Leidse Rijn'-plan, wil de KNOB de grote bijzonderheid en het cultuur-historisch belang van Haarzuilens accentueren, opdat het ook daadwerkelijk als ruimbemeten 'groengebied' in de nieuwe stedelijke context gehandhaafd zal blijven.

Dit nummer van het Bulletin bevat vijf artikelen. De eerste drie behandelen Cuypers' bemoeienis met De Haar. Mariël Kok geeft een verslag van de wederopbouw van het huis en speciaal van de creatie van de centrale 'Hall'. De bijdragen van Karel Loeff en Heimerick Tromp, over de herbouw van het dorp Haarzuilens en over de aanleg van tuin en park, geven samen een beeld van de complexe ontwerpgeschiedenis van het landgoed. Het onderzoek van mw. Kok en Loeff vond plaats in het kader van hun doctoraalscripties kunstgeschiedenis te Utrecht onder leiding van dr R. Dettingmeijer, die tevens als gastredacteur bij de totstandkoming van dit themanummer betrokken is geweest. Cuypers' opvattingen over restauratie en reconstructie staan ook in het vierde artikel centraal. Wies van Leeuwen bespreekt hierin de restauratie van de Onze Lieve Vrouwekerk in Maastricht en biedt aldus een interessante vergelijking van Cuypers' omgang met wereldlijke en kerkelijke historische architectuur. Tot slot reconstrueert Aart Oxenaar hoe de jonge generatie architecten Cuypers nog tijdens zijn leven als *grand old man* op een voetstuk heeft geplaatst en hem bewust de rol van voorloper van de moderne architectuur van de twintigste eeuw heeft toegedicht.

Namens de redactie, Koen Ottenheim